

ОСОБЛИВОСТІ ПОВЕДІНКИ ДІТЕЙ З АУТИЗМОМ У ГРІ З РОВЕСНИКАМИ

Ostrovska K. O. Peculiarities of the behavior of children with autism in the game with peers / K. O. Ostrovska, I. P. Ostrovskiy, K. Y. Saiko // Problems of Modern Psychology : Collection of research papers of Kamianets-Podilskiy National Ivan Ohienko University, G. S. Kostyuk Institute of Psychology of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine / scientific editing by S. D. Maksymenko, L. A. Onufrieva. – Issue 41. – Kamianets-Podilskiy : Aksioma, 2018. – P. 240–251.

K. O. Ostrovska, I. P. Ostrovskiy, K. Y. Saiko. Peculiarities of the behavior of children with autism in the game with peers. The psychological and pedagogical role of playing activities is defined in the article. The game involves the formation of children's social experience, moral attitudes, and moral consciousness. Through the game, the child is concerned with the ideas that society has in common. The psychological features of children with autism are determined. Children with autism are non-contact, they manifest violations of all forms of pre-verbal (expressive-mimic, subject-action) and verbal communication. The violation of the process of communication with autism is manifested mainly in two varieties, such as communicative deficit (hypocommunication with low interest in the environment, slowing down the establishment of verbal and nonverbal contacts, the lack of desire to express their wishes by vocalization, look, mimicry or gesture), or conversely, communicative exaltation (excessive hyperemotionality in contacts, conflictness, breakdown).

Attention is drawn to the fact that effective diagnosis, with the use of types of psycho-corrective assistance, will facilitate the successful interaction of children of junior school age with their peers.

Key words: playing activities, children with autism, spontaneous imitation, stereotyped expressions, social inclusion, emotionality.

К. О. Островська, І. П. Островський, Х. Я. Сайко. Особливості поведінки дітей з аутизмом у грі з ровесниками. У статті визначено психо-

K. O. Ostrovska – the scientific contribution of the co-author is 35%,

I. P. Ostrovskiy – the scientific contribution of the co-author is 30%,

K. Y. Saiko – the scientific contribution of the co-author is 35%.

лого-педагогічну роль ігрової діяльності, що передбачає у дітей формування соціального досвіду, моральних ставлень, моральної свідомості. Через гру дитина переймається ідеями, якими живе суспільство. Визначено психологічні особливості дітей з аутизмом. Діти з аутизмом є неконтактними, у них виявляється порушення всіх форм довербального (експресивно-мімічного, предметно-дійового) та вербального спілкування. Порушення процесу спілкування при аутизмі виявляється переважно у таких двох різновидах, як комунікативний дефіцит (гіпокомунікативність із заниженою цікавістю до довкілля, уповільненням установлення вербальних і невербальних контактів, відсутністю прагнення висловити свої бажання вокалізацією, поглядом, мімікою чи жестами), чи, навпаки, комунікативна екзальтація (надлишкова гіперемоційність у контактах, конфліктність, розгальмованість).

Звернено увагу на те, що ефективна діагностика, застосування видів психокорекційної допомоги сприятимуть успішній взаємодії дітей молодшого шкільного віку в грі з однолітками.

Ключові слова: ігрова діяльність, діти з аутизмом, спонтанна імітація, стереотипні висловлювання, соціальна включеність, емоційність.

Постановка проблеми. Демократичні тенденції соціального розвитку України зумовили зміни цілей і цінностей розвитку освіти. Гуманістичне оновлення інклюзивної школи неможливе без урахування потреб і можливостей учнів з аутизмом. На сучасному етапі розвитку психологічної науки визнаним є розуміння ігрової діяльності, яке започатковане у працях відомих психологів – Л. С. Виготського, О. М. Леонтьєва, С. Л. аРубінштейна, Д. Б. Ельконіна, В. В. Зінківського, О. В. Запорожця та ін. Ці вчені розробили теоретичні засади історичного походження гри, її соціальної сутності та психологічного механізму.

Мета роботи – визначити особливості поведінки дітей з аутизмом молодшого шкільного віку в грі з ровесниками.

Виклад основного матеріалу. Значний внесок в обґрунтування педагогічної теорії ігрової діяльності зроблено психологами С. Л. Рубінштейном, О. М. Леонтьєвим, Л. С. Виготським і учнями їх наукових шкіл, які розглядали гру з позицій системно-структурного аналізу та її культурно-історичного походження.

Ігрова діяльність – це динамічна система взаємодії дитини з навколишнім середовищем, у процесі якої відбувається його пізнання учнем, засвоєння культурно-історичного досвіду й формування дитячої особистості. Специфіка ігрової діяльності в тому, що її продуктивність визначається креативністю дитини, активним функціонуванням уяви і міжособистісним спілкуванням.

Л. С. Виготський, підкреслюючи культурно-історичний характер розвитку людської особистості, зазначав, що розвиток дитини в кожний віковий період життя тісно пов'язаний з її власною діяльністю. За концепцією цього вченого, ігрова діяльність є засобом активного засвоєння дитиною людської культури. Вирішальна роль у цьому належить спілкуванню дитини з дорослими й іншими дітьми, у процесі якого вона оволодіває «системою соціально вироблених знаків». Визначальною серед них є мова, під впливом якої особистість «вростає» у людську культуру [5, с. 5].

В. В. Зіньківський психолого-педагогічну роль ігрової діяльності вбачає в тому, що вона забезпечує емоційно-психологічне «вростання» дитини в соціальний світ, накопичення соціальних почуттів. Гру він також пов'язував із формуванням у дітей соціального досвіду, моральних ставлень, із генезою моральної свідомості. Через гру дитина переймається ідеями, якими живе суспільство, навчається їх розуміти, вона, практично розрізняючи можливе і бажане, розвивається етично [5, с. 117].

О. В. Запорожець підкреслював, що гра як практична діяльність сприяє удосконаленню психічних процесів, оволодінню новими способами і формами її здійснення, формуванню інтелектуальної і мотиваційної сфер, забезпеченню емоційного спілкування і формуванню благополучних взаємин з однолітками. З накопиченням у процесі гри й інших видів практичної діяльності знань і умінь, досвіду спілкування з людьми, дитині стають доступними нові види діяльності й нові, складніші форми стосунків з оточуючими. У процесі гри вона пізнає в дійовій формі оточуючий світ, соціальну дійсність, а це зумовлює перехід до якісно нових стадій її інтелектуального і соціального розвитку [4, с. 88].

Аутизм – важка форма патології розвитку, що характеризується порушеннями соціальних, комунікативних і мовленнєвих функцій, а також наявністю нетипових інтересів і форм поведінки. Аутизм впливає на всі види взаємодії дитини з навколишнім світом і виявляється в ураженні багатьох ділянок мозку, руйнуючи, власне, ті функції, які роблять нас людьми, здатність до комунікації та співчуття, що ми їх виражаємо іншим людям [10, с. 12].

На думку К. Лебединської, найбільш значущими в клінічній картині аутизму вважаються такі ознаки: аутизм як гранична («екстремальна») самотність дитини формує порушення її соціального розвитку поза зв'язком із рівнем інтелектуального роз-

витку; прагнення до сталості, що проявляється як стереотипні заняття; особлива характерна затримка й порушення розвитку мовлення, також поза зв'язком із рівнем інтелектуального розвитку дитини; ранній прояв патології психічного розвитку [6, с. 42].

Спектр аутистичних порушень – це багатоманітний набір відмінностей, відхилень і порушень, центральним і спільним для яких є порушення соціальної інтеграції та небажання (навіть острах) аутичних людей вступати в будь-який контакт із суспільством, зокрема зі своїм оточенням [10, с. 7–8].

Сучасні підходи до дитячого аутизму та результати досліджень (С. А. Морозов, Є. Р. Баєнська, О. А. Янушко, Л. М. Шипіцина, В. В. Башина) свідчать про значущість проблеми в аспекті комунікативної сфери аутичної дитини [9, с. 59].

Н. С. Жукова, Е. М. Мастюкова і Т. Б. Філічева вказували, що діти з аутизмом є неконтактними, у них виявляється порушення всіх форм вербального (експресивно-мімічного, предметно-дійового) та вербального спілкування. Порушення процесу спілкування при аутизмі виявляється переважно у таких двох різновидах, як комунікативний дефіцит (гіпокомунікативність із заниженою цікавістю до довкілля, уповільненням встановлення вербальних і невербальних контактів, відсутністю прагнення висловити свої бажання вокалізацією, поглядом, мімікою чи жестами), чи, навпаки, комунікативна екзальтація (надлишкова гіперемоційність у контактах, конфліктність, розгальмованість).

В обох різновидах порушена мотиваційна складова мовленевого спілкування, але у більшості випадків потерпає і сама можливість цього акту. Н. С. Жукова, Е. М. Мастюкова і Т. Б. Філічева зазначали, що у дітей з аутизмом не формується зоровий контакт, вони не дивляться в очі дорослого, не простягають руки з проханням узяти на руки [3, с. 56]. Діти не використовують мову жестів і міміки, зорова увага дуже вибіркова та короткочасна.

Комплексна корекційна робота з аутичними дітьми містить у собі психологічну, педагогічну та логопедичну корекцію. Вона направлена на виявлення творчих здібностей дітей, розвиток мовлення й комунікативних навичок, загальної й дрібної моторики, вся робота проходить у тісній співпраці з батьками. На початку роботи з дитиною з аутизмом заняття повинні бути індивідуальними, потім можливе поступове введення аутичної

дитини у підгрупові та групові заняття, бажано музичні заняття або заняття з фізкультури, малювання, що не потребують цілковитої уваги дитини, де дитина може вільно рухатись, займатись завданнями, які їй подобаються. Залежно від рівня розвитку пізнавальних процесів, знань й умінь аутичної дитини, особливостей її бажань та інтересів, створюється індивідуальна корекційно-навчальна програма.

Під час корекційної роботи з дітьми з аутизмом необхідно забезпечити максимально впорядковане, структуроване середовище життя – але постійно інтегруючи невеликі зміни, оскільки необхідно не тільки зробити світ для дитини передбачуваним і зрозумілим, але й допомогти дитині звикати до мінливості цього світу. З огляду на те, що в дітей з аутизмом часто домінує візуальний спосіб сприйняття інформації, для подання їм інструкцій часто використовують візуальні, символічні системи.

Основні принципи корекційного підходу в роботі з дітьми, які мають аутистичні порушення, такі:

- правильна оцінка динаміки розвитку аутичної дитини. Для того, щоб адекватно оцінити певні зміни, потрібно зафіксувати «точку відліку», виявити «зони найближчого розвитку»;
- вступаючи у взаємодію з аутичною дитиною, потрібно адекватно оцінити її реальний «емоційний» стан;
- об'єднання сенсорного поля у взаємозв'язку з близьким оточенням. Розвиток аутичної дитини відбувається в умовах початкової слабкості тонусу та надчутливості й відображає спрямованість на створення таких способів аутостимуляції, які підвищують її психічний тонус і заглушають постійно виникаючий дискомфорт, стан тривоги, напади страху;
- точне визначення доступного дитині рівня взаємодії з оточенням, перевищення якого неминуче викличе у неї відхід від можливого контакту, появу небажаних протестних реакцій – негативізму, агресії або самоагресії та фіксацію негативного досвіду спілкування;
- у роботу з дитиною з порушеннями емоційного розвитку повинні бути активно задіяні всі її близькі. Необхідність активної участі всіх членів сім'ї у вихованні такої дитини пов'язана з особливими труднощами формування у неї різноманітних форм контакту [2, с. 178].

Напрямки корекційної роботи з дітьми з аутизмом (Д. І. Шульженко):

1. У повсякденному житті, під час живого спілкування з дитиною з приводу побутових, ігрових і пізнавальних інтересів (розвиток соціальної спрямованості мовлення, розвиток комунікативної потреби, оволодіння різними видами комунікативних висловів).

2. У процесі сюжетно-рольових театралізованих ігор (активізація мовних засобів, освоєння різних типів комунікативних висловів, зокрема із запереченнями).

3. На заняттях з малювання, ліплення, конструювання, ручної праці (регулююча функція мовлення, зв'язок сприйнятого зі словом із метою формування придатних для зображення уявлень, актуалізація уявлення за словом).

4. На заняттях із розвитку мовлення (всі види і форми мовлення), побудованих за принципом моделювання комунікативних ситуацій.

5. Під час процесу логопедичної корекційної роботи необхідно проводити корекцію звуковимови, розвиток фонематичних процесів і надалі відповідно до індивідуальної корекційної програми [10, с. 48]. Корекційно-логопедичну роботу з дітьми з аутизмом можна поділити на три взаємозалежних етапи навчання. Зміст кожного з них структуровано по розділах і рівнях навчання, взаємозалежним і взаємодоповнюючим один одного.

Організація на кожному етапі припускає паралельність, тобто у процесі навчання недоцільно окремо виділяти заняття з читання, письма, розвитку мовлення: кожне з них включається в єдиний комплекс, націлений на розвиток мовлення, активізацію пізнавальної діяльності, а також на навчання читанню і письму з урахуванням індивідуальних досягнень.

Основними завданнями першого етапу є розвиток комунікативних здібностей, пробудження у дитини мовленнєвої активності, інтересу до навколишнього світу, формування здатності брати участь у колективній діяльності, жестів вказування та співвіднесення, активізація комунікації, активізація мовленнєвої та пізнавальної діяльності, підготовка до читання, розвиток графічних умінь. Дитина з аутизмом учиться проявляти інтерес і позитивне ставлення до ігор та іграшок; сумісно з дорослим, наслідуючи дії дорослого, адекватно використовувати прості іграшки за функціональним призначенням (машинки, ляльки, будівельний матеріал); виконувати за допомогою дорослого ігрові дії – за наслідуванням, потім за зразком.

На другому етапі основний акцент робиться на засвоєння дитиною засобів спілкування для задоволення комунікативної потреби. На цьому етапі підтримується і заохочується мовленнєва активність дітей: участь у бесіді (відповіді на запитання, будування реплік за зразком); словесні звіти про виконану або виконувану діяльність; оформлення прохання, бажання вербально або жестово-мімічними засобами; обирання знайомого предмета серед інших; підбір парного предмета до зразка; вибір предмета за певною ознакою; співвіднесення предмета з його площинним зображенням.

На третьому етапі основне завдання полягає в навчанні дітей розповіді змісту художнього твору за ролями для кращого розуміння мотивів поведінки і стосунків персонажів, формуванні інтересу до емоційного спілкування з дорослими у грі, формуванні ігрової діяльності. Робота на цьому етапі потребує уваги дорослих. Необхідно викликати у дитини з аутизмом упевненість, не піддавати сказане нею постійній критиці. Слід навчати дитину проявляти інтерес та формувати потребу до емоційного спілкування з дорослим у грі, використовуючи мовні та немовні засоби спілкування.

Розроблено також низку технік, які допомагають дітям з аутизмом розвинути навички адекватного використання мови. *Метод мовленнєвого оперантного обслуговування (Operant speech training)* є покроковою («крок за кроком») технікою, спрямованою на розвиток у хворих дітей вокалізу; спочатку їх слід навчити імітувати вимовляння звуків і слів, розуміти значення слів, використовувати експресивну мову для позначення предметів і для вираження прохань і бажань. Основним завданням цього підходу є навчання дітей з аутизмом більш спонтанно і функціонально використовувати мовлення в повсякденних життєвих ситуаціях, щоб вони навчилися впливати на поведінку інших і ефективніше повідомляти про свої потреби.

Разом із перерахованими методами для розвитку комунікативних навичок в аутичних дітей можна використовуватися також *навчання мові жестів*, оскільки багатьом із них легше спілкуватися за допомогою невербальних засобів. Але оскільки нормативним є мовне спілкування, для більшості дітей насамперед рекомендується мовний тренінг. Якщо у дитини не спостерігається прогресу в навчанні тільки вербальних засобів спілкування, доцільно застосовувати симультанний комунікативний тренінг, який поєднує мовне навчання і мову жестів.

Програми раннього втручання для дітей з аутизмом можуть починатись із трьох-чотирьохрічного або навіть із більш молодшого віку. Програми виконуються в домашніх умовах; при цьому докладаються певні зусилля для того, щоб хвора дитина взаємодіяла з нормальними однолітками, особливо на пізніх стадіях лікування. Програми спрямовані на:

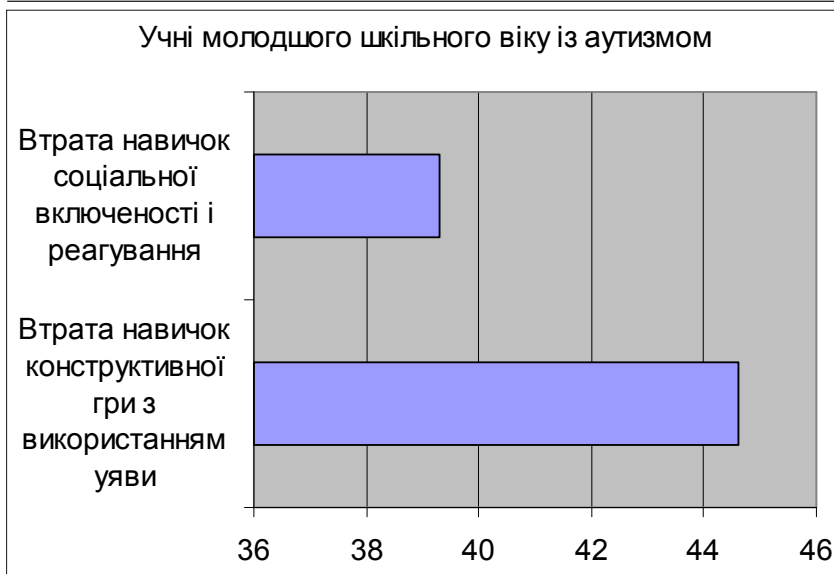
1) *розвиток базових навичок*: концентрація уваги, насамперед на інших людях, виконання прохань і наслідування іншим. Велика увага приділяється також мовленнєвій і моторній імітації, розвитку мовлення, функціональній і символічній грі з іграшками, а також соціальним взаємодіям. Для навчання базових навичок, яке проводиться індивідуально, сам на сам, насамперед необхідна структурована, впорядкована обстановка, що дає змогу сконцентрувати увагу і виключає появу відволікаючих чинників;

2) *адаптацію засвоєних навичок до природних умов* – поступово оцадний характер навколишнього оточення змінюється і наближається до реального; мета цього – підсилити спонтанне використання засвоєних базових навичок, узагальнити їх й адаптувати до природних і складніших умов зовнішнього середовища [7, с. 399–400].

Методика та організація дослідження. У психологічному дослідженні брали участь 40 дітей молодшого шкільного віку з аутизмом віком від 7 до 9 років. Це були учні Львівської спеціальної загальноосвітньої школи-інтернату № 6 для дітей із тяжкими вадами мовлення (23 хлопчики і 13 дівчаток) та інклюзивної школи ЛСШ «Надія» (м. Львів). У процесі роботи було використано методику ADI-R.

Згідно з результатами опитувальника ADI-R встановлено, що у 44,6% учнів молодшого шкільного віку з аутизмом переважає високий рівень втрати навичок конструктивної гри з використанням уяви, у 38,3% – середній, а в 17% – низький. Це свідчить про те, що в учнів з аутизмом переважає високий рівень втрати навичок конструктивної гри з використанням уяви. Також у 39,3% учнів молодшого шкільного віку з аутизмом переважає високий рівень втрати навичок соціальної включеності й реагування, у 43,4% – середній, а в 17,3% – низький. У більшості учнів з аутизмом переважає середній рівень втрати навичок соціальної включеності й реагування, оскільки учні більш соціально адаптовані на шкільних уроках (рис. 1).

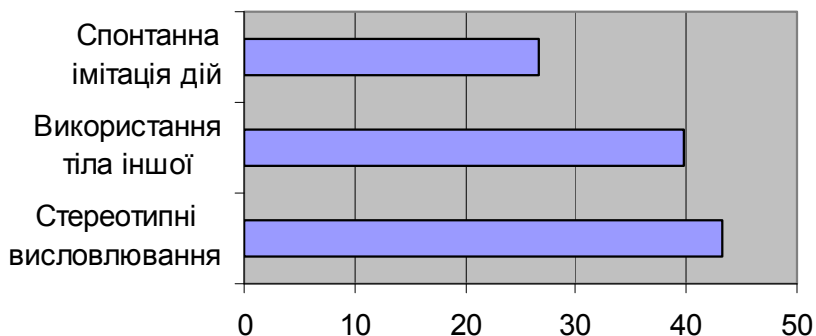
Рис. 1. Результати за методикою ADI-R серед учнів молодшого шкільного віку з аутизмом

Виявлено, що у 43,2% учнів молодшого шкільного віку з аутизмом переважає високий рівень прояву стереотипних висловлювань, у 38,2% – середній, а в 18,6% – низький. Це свідчить про те, що в учнів з аутизмом переважає середній рівень прояву стереотипних висловлювань. Також у 39,7% учнів молодшого шкільного віку з аутизмом переважає високий рівень використання тіла іншої людини для спілкування, у 18% – середній, а в 42,3% – низький. У більшості учнів з аутизмом переважає низький рівень використання тіла іншої людини для спілкування, оскільки з учнями проводиться систематична корекційна робота. У 26,7% учнів молодшого шкільного віку з аутизмом переважає високий рівень спонтанної імітації дій, у 40,6% – середній, а в 32,7% – низький. Це свідчить про те, що в учнів з аутизмом переважає середній рівень спонтанної імітації дій (рис. 2).

Згідно з результатами кореляційного аналізу, в групі підлітків з аутизмом виявлено прямиї кореляційний взаємозв'язок між показниками «втрата навичок конструктивної гри з використанням уяви» та «спонтанна імітація» ($r = 0,33$), «стереотипні висловлювання» ($r = 0,44$). Високий рівень утрати навичок конструктивної гри з використанням уяви пов'язаний зі зни-

женням спонтанної імітації та високим рівнем стереотипних висловлювань (рис. 3).

Учні молодшого шкільного віку із аутизмом

Рис. 2. Результати за методикою ADI-R серед учнів молодшого шкільного віку з аутизмом

Рис. 3. Взаємозв'язок утрати навичок конструктивної гри з використанням уяви зі спонтанною імітацією та стереотипними висловлюваннями

Висновки. У процесі ігрової діяльності відбувається взаємодія дитини з навколишнім середовищем, під час якої відбувається її пізнання, засвоєння культурно-історичного досвіду і формування дитячої особистості. Специфіка ігрової діяльності полягає в тому, що її продуктивність визначається міжособистісним спілкуванням. В учнів з аутизмом переважає високий рівень утрати навичок конструктивної гри з використанням уяви, середній рівень утрати навичок соціальної включеності й

реагування, середній рівень прояву стереотипних висловлювань, спонтанної імітації дій, низький рівень використання тіла іншої людини для спілкування. У групі дітей молодшого шкільного віку з аутизмом утрата навичок конструктивної гри з використанням уяви перебуває у взаємозв'язку зі спонтанною імітацією, стереотипними висловлюваннями. Корекційна робота з дітьми з аутизмом дає можливість розуміти оточуючий світ і повноцінно спілкуватись із людьми що їх оточують.

Список використаних джерел

1. Выготский Л. С. Проблема культурного развития ребенка / Л. С. Выготский // Вестн. Московского университета. – Сер. 14. Психология. – 1991. – № 4. – С. 5–18.
2. Детский аутизм. Хрестоматия : учеб. пособие для студентов / сост. Л. М. Шипицына. – СПб. : Дидактика Плюс, 2001. – 368 с.
3. Жукова Н. С. Логопедия / Н. С. Жукова, Е. М. Мастюкова, Т. Б. Филочева. – Екатеринбург : Слово, 1998. – 316 с.
4. Запорожець О. В. Психологія : підручник для дошкільних педагогічних училищ / О. В. Запорожець. – К. : Наука, 1998. – 340 с.
5. Зеньковский В. В. Психология детства / В. В. Зеньковский. – М. : Академия, 1994. – 340 с.
6. Лебединская К. С. Дети с нарушениями общения: Ранний детский аутизм / К. С. Лебединская, О. С. Никольская, Е. Р. Баенская и др. – М. : Просвещение, 1989. – 95 с.
7. Островська К. О. Психологічні чинники професійного вигорання у корекційних педагогів / К. О. Островська // Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова : зб. наук. пр. / за ред. В. М. Синьова. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2012. – № 21. – Сер. 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. – С. 399–405.
8. Ранний детский аутизм / под ред. Т. А. Власовой, В. В. Лебединского, К. С. Лебединской. – М. : Педагогика, 1981. – 124 с.
9. Рождественська М. В. Синдром органічного аутизму у дітей із затримкою психічного розвитку / М. В. Рождественська // Дефектологія. – 2002. – № 2. – С. 46–49.
10. Шульженко Д. І. Основи психологічної корекції аутистичних порушень у дітей / Д. І. Шульженко. – К. : Слово, 2009. – 381 с.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Vygotskij L. S. Problema kul'turnogo razvitija rebenka / L. S. Vyghotskij // Vestn. Moskovskogo universiteta. – Ser. 14. Psihologija. – 1991. – № 4. – S. 5–18.
2. Detskij autizm. Hrestomatija : ucheb. posobie dlja studentov / sost. L. M. Shipicyna. – SPb. : Didaktika Pljus, 2001. – 368 s.
3. Zhukova N. S. Logopedija / N. S. Zhukova, E. M. Mastjukova, T. B. Filicheva. – Ekaterinburg : Slovo, 1998. – 316 s.
4. Zaporozhec' O. V. Psihologija : pidruchnyk dlja doshkil'nyh pedagogichnyh uchyl'shh / O. V. Zaporozhec'. – K. : Nauka, 1998. – 340 s.
5. Zen'kovskij V. V. Psihologija detstva / V. V. Zen'kovskij. – M. : Akademija, 1994. – 340 s.
6. Lebedinskaja K. S. Deti s narushenijami obshhenija: Rannij detskij autizm / K. S. Lebedinskaja, O. S. Nikol'skaja, E. R. Baenskaja i dr. – M. : Prosveshhenie, 1989. – 95 s.
7. Ostrovs'ka K. O. Psihologichni chynnyky profesijnogo vygorannja u korekciynyh pedagogiv / K. O. Ostrovs'ka // Naukovyj chasopys NPU im. M. P. Dragomanova : zb. nauk. pr. / za red. V. M. Syn'ova. – K. : NPU im. M. P. Dragomanova, 2012. – № 21. – Ser. 19. Korekciyna pedagogika ta special'na psihologija. – S. 399–405.
8. Rannij detskij autizm / pod red. T. A. Vlasovoj, V. V. Lebedinskogo, K. S. Lebedinskoj. – M. : Pedagogika, 1981. – 124 s.
9. Rozhdestvens'ka M. V. Syndrom orhanichnogo autyzmu u ditej iz zatrymkoju psihichnogo rozvytku / M. V. Rozhdestvens'ka // Defektologija. – 2002. – № 2. – S. 46–49.
10. Shul'zhenko D. I. Osnovy psihologichnoi' korekcii' autystychnykh porushen' u ditej / D. I. Shul'zhenko. – K. : Slovo, 2009. – 381 s.

Received February 28, 2018

Revised March 22, 2018

Accepted April 17, 2018